

0. Eskuliburu honen aurkezpena

Euskara batuak 1968an egin zuen lehen urratsa, Euskaltzaindiaren Arantzazuko bileran, eta oso denbora gutxian zabaldu eta nagusitu zen literaturan, administrazioan, hezkuntzan eta hedabideetan. Testuinguru horretan, EITBk, 1982an sortu zenean, batua hautatu zuen bere euskara-eredurako estandarizazioa hain fase goiztiarrean zegoen arren, eta, harrezkero, Euskadiko komunikazio-talde publikoa faktore garrantzitsu bat izan da euskararen normalizazioan. Ekarpen garrantzitsuen artean, EITBk ahozko eredia eskaini dio euskara batuari, euskarazko hizkera informatiboa sortu du, eta euskara lehenago ezagutu gabeko erregistroetara eraman du. Harrigarria da denbora gutxian euskararen normalizazioan zenbat egin den baina, oraindino, asko dago eginkizun, bereziki azken arlo horretan, hots, erregistro edo hizkeren arloan.

Hizkerekin loturiko eginkizunen zerrenda luzetik, erabilera-eremu ez-formaleko erregistroak dira eskuliburu honen interesa; euskara kolokiala, laburrago esanda. Badira urte batzuk erregistro kolokiala euskara biziberritzeko estrategia guztien erdigunean dagoela, nahitaezkotzat jotzen baita belaunaldi berrietako hiztunak euskarari atxikita mantentzea. Gazteek euren parekoekin aritzeko euren euskara behar dute, eskolako ez bezalako, adierazkorra, egungo errealitatera konektatua eta beraien munduan txertatua, edo, bestela, alde batera utziko dute euskara osoa. Argitu beharra dago, dena dela, hizkera kolokiala ez dela gazteen arteko harremanetara mugatzen.

Mito asko daude euskara kolokialari buruz; suntsigarriena, halakorik existitzen ez dela. Hasteko, lagun eta ezagunekin, familiakoekin, auzokoekin eta lankide eta ikaskideekin euskaraz, modu espontaneoan, libreki, nahi duen moduan mintzatzen den hiztuna erregistro kolokialean ari da. Ez da gehiago argudiatu behar mitoa gezurtatzeko. Orobat gezurtatu behar da euskara batuan hizkera kolokiala ezinezkoa dela dioen mitoa. Euskal Telebistan eskaintzen den fikzioan, gehiago edo gutxiago, osagaietako bat lagunarteko hizketak izaten dira, batuan, egokiak, eta sinesgarriak —telebistako fikzioa izan litekeen bezain sinesgarriak, behintzat—.

Hain zuzen, batu kolokialaren lanketa izan da EITBk euskarari egin dion beste ekarpenetako bat, zinez garrantzitsua, batua delako euskara kolokiala egungo errealitatera konektatzeko eta gazteen munduan txertatzeko giltza. Baturik gabe, haziak lur elkorrean bezala zimelduko lirateke zientzia eta teknikatik etor litezkeen

esapideak (*txipa aldatu, infinitu maite zaitut, ni gehi lagun batzuk, supertxarto, enegarren aldiz, filtrorik gabe*); inongo hedabidetan ez litzateke sortuko eta zabalduko euskarazko esapide berririk (*kirioak airean, puxtarri bat zuretzat, zokormazoa*); hitza darabilten gailu, moda, aplikazio eta gainerako asmakizunak euskararen bihotzera zuzendutako misilak izango lirateke. Baturik gabe, euskara euskaldun-belaunaldi berriak elkarrekin inkomunikatzeko tresna bat izango litzateke; hesi bat izango litzateke, euskarazko esapideak zein bere herrian konfinatuko lituzkeen langa bat —*zuz globun Ondarroan, miztue botatzeik Azpeitian edo ixilka koditü gütü Maulen*—. Euskara, baturik gabe, eskolan euskaldundu diren gazteak kalean mutu uzteko mozal bat izango litzateke.

Lehen hurbilketan, pentsa liteke gauza bitxia dela komunikabide bat hizkera kolokialaren lantze funtzionalean murgiltzea eta, izatez, bada. EITBren kasuan, ordea, hizkuntza-zaintzako zereginen barruan sortu eta denborarekin sakonki errotu den erantzukizun bat da, *EITBrako hizkuntza-funtsak* (2020) dokumentuan honela azaltzen dena: «*Gidoietako egoeretan euskaraz aurretik erabili gabeko hitzak, terminoak, adierazpideak eta diskurtso-egiturak behar badira, gidoilariak eta EITBko hizkuntzalariek hartu behar dute horiek lantzeko ardura, bai eta sorturiko hizkuntza-baliabideak hurrengo baterako erabilgarri ipintzeko ardura ere. Bereziki, hizkera-kolokialera zuzendu behar dira ahaleginak, beraren hutsunea igartzen baita umorean eta gazte-giroko eszenetan*».

Formulazio horretara heltzeko ibilbidearen gainbegiratu historiko labur bat eginez, Euskal Telebistaren barne produktzioako lehen telesailetan, 1990eko urteetan, euskalkietara eta hikara joz konpondu zen erregistro informala premia, baina hori baino gehiago behar izan zen 2001. urtean *Hasiberriak* gazte-giroko lehen seriea ekoiztea erabaki zenean. Aintzat ere ez zen hartu euskalkian egitea, besteak beste, serie hura *Goenkale*-ren adar bat zelako. Telesail berrian, pertsonaien arteko hizketak batuan izango ziren, bai, eta, gazte-estiloa emateko, euskara batu neutroari kutsu kolokialagoa eransteke, baliabide lexiko eta sintaktiko batzuk biltzea pentsatu zen, hitz egiteko modu berri oso bat asmatzen ibili beharrik gabe. Bilketa hura egitea EITBko hizkuntzalariek hartu zuten euren gain, eta bilketa gisa hasi zena, ibilian, euskara batu kolokiala lantzeko kezka bihurtu zen.

Urteetan, alde batetik, EITBko Euskara Zerbitzuko hizkuntzalariek lagunarteko hitz eta esamoldeen zerrendak prestatu dituzte ETBko ekoiztutako zein bikoiztutako fikzioaren beharrezanek eskatu ahala, eta, beste alde batetik, hizkera informala ikertu dute, euskaraz zein beste hizkuntza batzuetan bereizgarriak zein diren jakin eta jarraibideak prestatzeko. Hitz eta esamoldeen bila, liburu eta hiztegietara jo dute, Interneteko baliabideetara ere bai; adi egon dira euren zein beste batzuen elkarrizketei; gaztelaniatik, frantsesetik eta ingelesetik kalkatu eta mailegatu dute eta, beharrezkoa izan denean, asmatu ere egin dute. Lehenengo momentutik, ardura handia izan zaie prestatuz joan diren material guztia hurrengorako gordetzea eta gidoilari zein itzultzaileentzat eskuragarri ipintzea.

Ekimenik garrantzitsuena HIKEA datu-basea antolatzea izan zen, 2005ean. Urteak ziren EITBko Euskara Zerbitzuak albistegietarako, saioetarako eta bikoizketarako glosarioak prestatzen zituela unean uneko beharriaz erantzuteko eta, apurka, materialaren bolumena kudeatzen zaila izateraino hazi zen. Irtenbidea datu-base bat eraikitzea izan zen, bera mantentzeko eta kontsultatzeko aplikazio batekin. HIKEA izena eman zitzaion, eta EITBko Sistema Sailak sortu zuen. 2006tik, EITBren intranetean dago eta, 2009tik, EITBren webgunean ere bai, edonork kontsultatu ahal izan dezan. Kargatu ziren lehen hitz-zerrenden artean, *Hasiberriak* serierako landutakoak daude eta, harrezkero, hizkera kolokialak berariazko atala izan du HIKEAn, hainbat azpiatalekin, besteak beste, drogak, sexua, balorazioak eta jendea.

Hitz eta esapideetan ipinitako ardurarekin batera, EITBko Euskara Zerbitzuko hizkuntzalariek oso garrantzitsutzat jo dute beti euskarri teoriko ona ematea euskara kolokialaren arloan aurrera daramaten lantze funtzionalari, eta horren emaitza hainbat txosten eta artikulua dira. Txosten eta artikuluo eskuliburu honen lehen zatirako oinarria dira, eta HIKEAko fitxak, bigarren zatirako oinarria. Orrialde hauetan, beraz, hogeitun urtean landutako materiala jasotzen da, 2017tik hona berrikuste, eguneratze eta aberaste sakona egin eta gero. Izan ere, *Merli* telesailaren hiru denboraldiak euskarara bikoiztea zinezko erronka izan da hizkera informalarri dagokionez, eta EITBn lehendik bilduta geneuzkan hitz, esapide eta esamoldeetan jorraketa on bat egitea eskatu digu.

Ahaleginaren handiak merezi zuen etekin gehiago ateratzea, eta unea ere aukerakoa zen, erregistro kolokiala, esan bezala, euskara biziberritzeko estrategia guztien erdigunean dagoelako. Horren aurrean, EITBko Zuzendaritzak sustatuta, eskuliburu hau prestatzeko helburua jarri genuen Euskara Zerbitzuaren 2019ko eta 2020ko ekintza-planen barruan. Materiala argitara emateko prozesuan, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzaren eta Elhuyarren laguntza izan dugu, finantzarioa eta teknikoa hurrenez hurren. Hartzaileei dagokienez, edonork erabiltzeko moduko eskuliburu prestatu nahi izan dugu, baina profil jakin batzuei zuzentzea lehenetsita. Hasteko, telebistako gidoilariak, bikoizketako itzultzaileak eta Gaztearako ari diren esatari, erredaktore eta eduki-sortzaileak izan ditugu gogoan. Horiekin batera, komikigileak, idazleak, itzultzaileak eta ikastetxeetako eta eskalategietako euskara-irakasleak.

Batzuek zein besteek eskuliburu erabilgarri bat aurkituko dute lau ezaugarri nagusi dituen. Dagoeneko, ulertzea emana dugu azpimarragarria: euskara baturako direla hurrengo orrietan jasotzen diren baliabide lexiko, esplikazio gramatikal, jarraibide, proposamen eta iradokizun guztiak. Beste modu batera esanda, lan hau, berez, euskara *batu* kolokialaren eskuliburu da.

Bigarren ezaugarria, hein batean, lehenaren ondorioa da. Hemen agertzen dena ez da errealitatearen isla fidela, hots, ez da euskararen aldaera jakin baten deskribapena, baizik euskarazko ikus-entzunezko komunikazioan sortu diren

beharrizanen arabera oratuz joan den eredu bat. Horregatik, hemen aipatu ere ez ditugu egiten kaleko euskararen oso ezagun diren fenomenoak, esate baterako, kodealdaketa. Gure abiapuntua eta gure helmuga euskara diren aldetik, ez zaigu kodealdaketa interesatzen. Hala ere, jabetuta daude fenomeno horren atzean, besteak beste, adierazkortasuna indartu beharra dagoela, dela euskaldun —bereziki gazte— askok ez dutelako aukerarik izan euskararen baliabideak ikasteko, dela euskaraz ez direlako garatzen beste hizkuntza batzuetan modan jartzen diren baliabideak, adibidez, ingelesezko *like* menderagailua «*I was like “what’s wrong with you?”*» erako esaldietan, gaztelaniaz *en plan* egituraren bidez ematen dena («*Yo estaba en plan “pero ¿qué te pasa?”*»).

Hiztun arruntei bezala, EITBn ere, halako komunikazio-beharrak sortzen zaizkigu, eta irtenbidea, batzuetan, hurbilxeago dago euskaldunen kaleko erabilera errealetik («*Ni han, enplan “zer gertatzen zaizu?”*») eta, beste batzuetan, asmakizun hutsa da (*mola dit*). Ez dira izango, agian, irtenbiderik gogobetegarrienak, eta hobeak etorriko (ahal) dira atzetik baina, bide horiek esploratu ezean, alternatiba etsigarria da. Gazteei ez diegu “salduko” «*kezkatuta bainengoen, ea zer zuen galdetu nion*» esan behar dutela.

Arazoa, gainera, ez da gazte-kontu bat bakarrik, hizkera informala ez baita gazteen artera mugatzen, gorago ohararazi bezala. Kartzelan, taberna-zuloan, enpresa-gizonen afarietan, herriko jaietan, kirol-apustuetan, ile-apaindegian zein meategiko lanean, hiztunak ez dira kortesietan ibiltzen; informalki mintzatzen dira, giro batzuetan gordinago, giro batzuetan zirikatzaileago, giro batzuetan melengago. Hain zuzen, eskuliburu honen hirugarren ezaugarria da aldaera informal guztiei irekita egotea. Aldaera bakoitzak bere baliabideak behar ditu eta, horregatik, hiztegiaren atalean batik bat, marka berezien bidez adierazten da hitz eta egituren erabilera-testuingurua.

Aipatu nahi dugun azken ezaugarria da euskara guztietatik bildu direla eskuliburu honetako hitz, egitura eta adibideak. Ezin da ukatu lehen erreferentzia Hegoaldeko euskara dela, baina, hasi eta buka, euskara da erreferentzia bakarra. Eskuliburu hau erabiltzeko ez dago gaztelania jakin beharrik, ezta frantsesa edo ingelesa ere. Gorago esan den bezala, euskara du abiapuntu, eta euskara du helmuga.

Aurkezpen hau ixteko, gainbegiratu emango diogu lanaren egiturari. Eskuliburuak bi zati ditu, teorikoa eta praktikoa, nolabait esatearren. Zati teorikoko bost kapituluetan, euskara kolokialari buruzko xehetasunak eskaintzen dira. Lehenengoan, hizkera edo erregistro kolokiala zer den azaltzen da eta, hurrengo hiruretan, euskara kolokialaren ahoskera, morfosintaxia eta lexikoa deskribatzen dira. Bosgarren kapituluak hurbilagotik begiratzen die euskarazko aldaera kolokial jakin batzuei. Eskuliburu honen bigarren zatia hiztegi bat da, euskarazko hitz arruntak, hala nola *mozkor*, *azkar*, *aurpegi* edo *deitu*, lagunarteko hizketan beste era batean esateko aukerak eskaintzen dituena.

1. Hizkera kolokiala zer den

Hizkuntzak berezkoa du aldakuntza, bariazioa. Euskaldunak —filologo izan beharrik gabe— konturatuta daude Lekeition, Leitzan eta Lextarren euskara ezberdinak erabiltzen direla eta, ez hori bakarrik, euren pentsamenduak, ideiak eta informazioak adierazteko modu bat edo beste aukera dezaketela egoeraren arabera. Haur batek, esate baterako, biologiako azterketan, lehoiak *sabel gorrixka* daukala idatziko du baina, etxean, aitari *tripako mina* duela esango dio eta, lagunekin zineman, Obelixek *sekulako kupela* daukala botako du. Hizkuntza erabiltzeko modu ezberdin bakoitzari *hizkera*, *hizkuntza-aldiera* edo *erregistro* esaten zaio, eta horietako bat hizkera kolokiala da.

Kapitulu honetan, hizkera kolokiala zedarritzea da helburua, alegia, beste hizkera batzuetatik zelan bereizten den aztertzea. Horretarako, lehendabizi, gainbegiratu emango zaie hizkerak sailkatzeko irizpideei eta, horren ondoren, hizkera bakoitzaren eta hizkuntza-bereizgarrien arteko erlazioa arakatuko da.

1.1. HIZKUNTZA ERABILTZEKO MODU EZBERDINAK

Hizkuntzen aldaerak bereizteko, hainbat irizpideri begiratzen zaie, besteak beste, hiztunaren sorlekuari, hiztunaren gizarte-klaseari eta solasketaren gaiari. Irizpide guztiak eskema bateratu batean jasotzeko modu bat komunikazio-ekintza aintzat hartzea da. Roman Jakobsoni jarraituta, sei elementu agertzen dira komunikazio-ekintzan: 1) igorlea, 2) hartzailea, 3) igorlea eta hartzailea biltzen dituen testuingurua, 4) igorleak hartzaileari bidaltzen dion mezua, 5) igorleak buruan duen pentsamendua mezu bihurtzeko kodea, eta 6) mezua igorlearengandik hartzailearengana bidaltzeko kanala. Hala, hizkera batzuk igorlearen ezaugarriengatik bereizten dira; beste batzuk, testuinguruaren ezaugarriengatik, eta abar.

Igorleari dagokionez, beraren sorlekua da hizkerak bereizteko irizpideetako bat. Lekeitiko euskaldunak, adibidez, ez du euskaraz egiten Leitzakoak bezala, eta ez bata ez besteak ez dute egiten Lextarrekoak bezala. Igorlearen jatorri geografikoaren araberrako aldaerak *dialekto* edo *geolekto* izenarekin ezagutzen dira eta, euskaran, hiru bereizi dituzte Aurrekoetxeak, Gamindek, Ormaetxeak eta Bidegainek 2019an argitaratu duten sailkapen berrian: mendebaldekoa, erdialdekoa eta ekialdekoa. Oraintsu arte, beste metodologia batekin aztertzen ziren euskararen dialek-

toak —euskalkiak— eta, horregatik, ez datoz bat lehenagoko adituek bereizten zituzten euskalkien kopurua eta deiturak (bizkaiera, gipuzpera, zuberera, behe-nafarrera...).

Gizarte ireki eta dinamikoetan, hiztunek harreman-sare konplexuak izaten dituzte, beraien herriko edo eskualdeko mugetatik harago hedatzen direnak. Halako gizarteetan, tokian tokiko hizkeren gaindiko aldaera bat behar izaten da, aldaera estandar edo batu bat, hiztun guztiek propio modura senti dezaketena, eta komunitate osoa biltzen duten funtzioetan —hezkuntzan, komunikazioan, administrazioan— erabil daitekeena. Aldaera estandarra taxutzeak hizkuntzaren berezko aldakortasuna murriztea, ebakitzea, inauftea dakar. Hau da, hitz, adierazpide, egitura eta esamolde batzuk hautatu egiten dira, eta beste batzuk estandarretik kanpo uzten dira —forma bernakular modura jarraituko dutenak—. Baliteke hitz, adierazpide, egitura eta esamoldeen hautaketa muturreraino heltzea eta, orduan, bakarra uztea estandarrerako, baina oso ohikoa izaten da estandarrean forma alternatiboak existitzea. Euskara batuan, adibidez, ez da asko arakatu behar forma alternatiboak aurkitzeko: *begi biak / bi begiak, galtzera utzi / galtzen utzi, nigan / enegan / ni baitan / nitan...* Edozelan ere, euskara batuak estandar batean espero daitekeen uniformetasuna ageri du.

Hainbat hizkuntzatan, komunitate osoarentzako estandarra —estandar nazionala— existitzeaz gainera, eskualdeko estandarrak ere existitzen dira. Horixe gertatzen da euskarari. Hala, euskaldun guztientzako euskara batuarekin batera, bizkaiera estandarra eta nafar-lapurtera literarioa existitzen dira, bi aipatzearen. Beste hizkuntza batzuen kasuan, estandar nazional baten ordez, eskualde bakoitzeko estandar bat dago, denak oso antzekoak, baina ezaugarri batzuetan aldentzen direnak. Katalanean, adibidez, Kataluniako, Valentziako eta Balearretako estandarrak daude. Kataluniako eta Balearretako estandarretan *vuit toros* (zortzi zezen) esaten duten lekuan, Valentziakoan *huit bous* esaten dute; edo Kataluniako eta Valentziako estandarretan *la casa* (etxea) esaten duten lekuan, Balearretakoan *sa casa* esaten dute.

Hizkuntza baten estandarizazioan, eginkizunaren zati handi bat aldaerak kudeatzea da, baina ez bakarra. Horrekin batera, zuzentasun-arauak zehaztu behar izaten dira ortografian, ahoskeran, lexikoan eta morfosintaxian. Arauok lantzeko prozesuari kodifikazio deritzo eta, hizkuntza batzuetan, akademia baten edo aditultalde baten eskumena da; beste hizkuntza batzuetan, erabiltzaile eredu garri jarraitzearen ondorioz finkatzen dira zuzentasun-arauak.

Hizkuntzaren bariazioarekin loturik hain funtsezkoak diren estandarizazio eta kodifikazio kontzeptuak zehaztuta, hizkerak bereizteko irizpideekin jarraituko dugu. Gorago, lehen irizpide modura, igorlearen sorlekua aztertu da eta, orain, igorlearen kultur eta gizarte-mailari begiratuko zaio. Horren arabera bereizten diren aldaerei *soziolekto* esaten zaie. Soziolektoak sailkatzeko modu erabilgarrienetako bat hiruko banaketa egitea da, hizkuntza zaintzeko jartzen den arduraren arabera. Alde batean, goi mailako hizkerak daude, *zaindu*, *landu* edo *jaso* ere deituak. Hiztun ikasiak

bakarrrik heltzen dira goi mailako hizkuntza-aldaeren jabe izatera. Beste aldean, behe mailako hizkerak daude, *herrikoi* edo *arduragabe* ere deituak. Behe mailako erregistroak hitzun ezikasien bat-bateko jardunean aurki daitezke, eta gizartean onarturiko hizkuntza-arauak hausten dituzten erabilerekin lotzen dira. Goiko eta beheko mailakoen artean, Erdiko mailako hizkerak daude. Erdiko mailakoetan, garrantzitsutzat jotzen da arauak betetzea baina, aldi berean, hitzun gehienek nahiko erraz ulertzeko moduan erabiltzen da hizkuntza. Eskalaren mutur batean, beraz, goi mailako hizkerak daude; beste muturrean, behe mailakoak, eta tartean, Erdiko mailakoak.

Kanalari edo —beste autore batzuen hizkeran esanda— komunikazio-ekintzaren moduari begiratzen bazaio, bi hizkuntza-aldaera mota nagusi bereiz daitezke: ahozkoak eta idatziak. Ahozkoetan, hartzaileari entzunezko kanaletik (belarrietatik) heltzen zaio mezua; idatzietan, berriz, ikusizko kanaletik (begietatik). Eskala baten irudia erabiliz gero, ahozko erregistroak mutur batean egongo lirateke, erregistro idatziak beste muturrean eta, tartean, erregistro mistoak egongo lirateke. Erregistro edo hizkera mistoetan, mezua idatziz sortzen da, baina ahoz bidali. Telebistako eta irratiko albistegietan, adibidez, albisteak idatziz prestatzen dira, baina ez nobelen eran, ezta egunkarietako artikuluen eran ere, baizik ikus-entzuleei lagun bat hizketan ari zaien sentsazioa emateko eran.

Hizkerak bereizteko irizpide gisa mezuaren edukia, hots, komunikazio-ekintzaren arloa erabiltzen bada, hizkera tekniko edo espezializatuak egongo dira eskalaren mutur batean eta, beste muturrean, hizkera arruntak. Tekniko edo espezializatuei *argot* ere esaten zaie, eta lanbide, jarduera edo jakintza-alor zehatz bati lotuta daude. Hizkera arruntak, ordea, orotarikotasunari eta egunerokotasunari lotuta daude. Bi muturren tartean, hizkera dibulгатiboak daude, aditua ez den publikoari eduki espezializatuak transmititzeko erabiltzen direnak. Dokumentaletako hizkera, argi eta garbi, dibulгатibo da, hedabideetan aurki daitezkeen beste zenbait bezala.

Azkenik, testuingurua edo, zehatzago esanda, solaskideen arteko harremana izan daiteke hizkerak bereizteko irizpidea. Zenbait autorek komunikazio-ekintzaren airea esaten diote eta, beraren arabera, hizkera formalak eta kolokialak —edo lagunartekoak— banatzen dira. Eskalaren mutur batean, hizkera formaletan, solaskideek gizarteko adeitasun- eta begirune-arau guztiak betetzen dituzte elkarrekin jarduteko. Beste muturrean, hizkera informal edo kolokialetan, komunikazioan parte hartzen duten pertsonak aldartea eta sentimenduak ezkutatu edo mozarrotu barik aritzen dira. Mutur bien tartean, hizkera neutroak daude.

Hitzun bik hizkera kolokiala edo lagunartekoa darabiltenean, horrek esan nahi du bien artean konfiantza dagoela eta, konfiantza horren izenean, oso modu lauan egiten dutela hitz, formula hanpaturik gabe, alferreko begirune-adierazpenik gabe, eta bakoitzaren aldartearen berri eman dezaketen gordinkeriekin, zirikadekin, hitz jostalariekin zein zentzu bikoitzeko esamoldeekin. Hori da hizkera kolokiala, eta

ez du zerikusirik hizkuntza-arauekin. Pertsona batzuk zeharo modu arduragabean mintza daitezke erregistro kolokialean ari direnean, eta baliteke ergatiboa txarto erabiltzea, edo *ikusi nau* eta *ikusi dit* nahastea. Beste pertsona batzuek zuzentasunez hitz egiten dute kolokialki ari direnean, eta arduragabetasuna eta bat-batekotasuna berben aukeraketan islatzen dira batik bat; baliteke *inportantzia* esatea, eta ez *garrantzia*, edo baliteke zernahitarako zaku-hitzak erabiltzea (*urteak egin, bazkaria egin, etxe bat egin, matematikako ariketak egin*) lexiko zehatzagoaren bila ibili gabe (*urteak bete, bazkaria prestatu, etxe bat eraiki, matematikako ariketak ebatzi*). Badira, azkenik, lagunartekotasuna esamoldeen eta bestelako hizkuntza-ezaugarrien bidez agertzen dutenak.

Aurreko paragrafoetakoa laburbilduz, hizkera jakin bat karakterizatzeko orduan, hainbat ezaugarri erabil daitezke, taula moduko honetan aurki daitezkeenak:

1. ezaugarria: jaso / erdiko mailakoa / arduragabea.
2. ezaugarria: ahozkoa / mistoa / idatzia.
3. ezaugarria: espezializatua / dibulгатiboa / arrunta.
4. ezaugarria: formala / neutroa / kolokiala.

Telebistako albistegietako hizkera, adibidez, erdiko mailakoa, mistoa, dibulгатiboa eta neutroa da. Gazte-hizkera, berriz, arduragabea, ahozkoa, arrunta eta kolokiala da. Pentsa daiteke ezaugarri horietako batzuk intrintsekoki lotuta daudela eta, hein batean, egia da. Hizkera kolokiala, berez, ahozkoa da eta, berez, arduragabea. Hala eta guzti, hizkera kolokialak aspaldi egin zuen salto literaturara eta, zer esanik ez, film eta telesailera. Hala, gazte-giroko telesail batean protagonistek hizkera kolokiala erabiliko dute, baina ez arduragabea, erdiko mailakoa baizik, eta ez ahozkoa, mistoa baizik.

Ziurrena da, gainera, telesail horretako protagonistek aldaera estandarra erabiltzea, kolokiala eta estandarra ez baitira nozio bateraezinak. Azpeitiko euskararen «*hoi den hanka-jokue atea genduna*» esaldia lagunartekotzat jotzen bada, berdin-berdin jo behar da batuan «*hori dun hanka-jokoa atera genuena*» esaldia. Goragoko taula, beraz, bosgarren ezaugarri batekin osa daiteke:

5. ezaugarria: bernakularra / estandarra.

Bernakularra, berez, estandarrari kontrajartzen zaio. Tokian tokikoa da, eta kodifikatu gabea. Alde horretatik, hizkera naturala, hizkera erreala, herriaren hizkera eta halako etiketak daramatza baina, gizarte industrial eta modernoetan estandarra noranahiko eta nahitaezko aldaera bihurtu den heinean, bernakularri beheko klasekoa, prestigiorik gabea, desegokia eta halako etiketak ere itsatsi zaizkio. Azken hamarkadetan, testuinguru batzuetan, hizkera bernakularren erreibindikazioa gertatu da, eta oraintsu arte estandarrak berretzat izan dituen erabilera-eremuetara eraman dira hizkerok. Euskararen kasuan, testuingurua euskararen normalizazioa izan da. Batuak

tokiko hizkeretan izan zezakeen eraginagatik kezkatuta, herri askotan, haien euskara biltzeko, zabaltzeko eta prestigiatzeko ahaleginak egin dituzte 1990eko hamarkadan hasita. Saiakera horiek kontraesanaren bidean barneratu dira, zeren bernakularren biltze soil modura hasi zena kodifikazio-lan bihurtu baita; esan nahi baita tokiko aditz- eta deklinabide-taulak prestatu direla, hiztegiak osatu, eta idatzarauak eman. «Bernakular kodifikatu»-en agertokirik behinena herri-aldizkariak dira. Ikus-entzunezko hedabideetan, 2000ko urteetan hasi ziren bernakularrak —euskara estandarrak ez direnak— euren tokia egiten, umorearekin lotuta nagusiki eta, handik aurrera, espazioa irabaziz joan dira. Egun, ohikoa da irrati- eta telebista-saioetako gonbidatuak, elkarrizketatuak eta solaskideak norberaren euskaran mintzatzea.

1.2. HIZKEREN BEREIZGARRIAK

Hizkuntza-aldaeren sailkapenak, beharbada, lar teorikoa ematen du, baina oso erraz ulertzen da ahozko zein idatzizko testu errealak eskutan hartuta. Izan ere, testu errealetan, nahikoa da hitz, adierazpide, egitura eta esamoldeei begiratzea zein hizkera erabili den konturatzeko. Adibide gisa, Mikel Garaizabalen *Mahatsaren orpotik dator* liburutik, pasarte hau har daiteke:

- Legamiek alkohol gradu bat sortzeko 17 gramo azukre behar dute gutxi gorabehera. Azukre kopuru hori naturalki lortu ezin denean, hau da, eguzkiaren eraginez, hartitzen den masari erremolatxatik lortutako azukrea erants diezaiokegu. Teknika honi chaptalizazioa deitzen zaio eta Europako herri askotan legezkoa izan arren, Euskal Herriko hegoaldean, eta Espainiako estatuan, oro har, ez dago legez onartua. Nondik ote dator chaptalizazioaren izen hori? Erremolatxatik lortutako azukrearen soberakinari irteera eman nahian, Jean Antoine Chaptal-ek, Napoleon I.aren Nekazaritza ministro zenak, erabilpen hori ematea erabaki zuen.

Testu horretan, lehenengo eta behin, hitz teknikoak egiten dira deigarri: *legamia, alkohol, gramo, hartitu, chaptalizazio...* Egileak, baina, ez du hizkera espezializatua erabili, beste bereizgarri batzuek erakusten dutenez. Batetik, hizkera espezializatuan, kontakizuna hirugarren pertsonan egiten da eta, hortaz, aditzetan ez da *gu* pertsona agertzen. Alegia, testu espezializatu batean ez litzateke esango *erants diezaiokegu*, baizik *erants dakioko*. Bestetik, hizkera espezializatuan ez da egoten irakurleari testuan zehar lagun egiteko intentziorik. Chaptalizazioari buruzko galderak, ostera, helburu horixe du. Testuko bereizgarri horiengatik, konturatzen gara egileak hizkera dibulgatiboa darabilela.

Beste pasarte hau Miren Lourdes Oñederrak Euskaltzaindian sartzean egin zuen hitzaldiari dagokio:

- Nik gaur zuekin partekatu nahi dut, litekeen ahanzturatik salbatzeko hitz hori, *drift*, nik ere, nola itzuli ez jakin arren, edo horrexegatik agian, ziu-

rrenik horrexegatik, bere horretan itzulezina delako gure hizkuntzetan, eta polita delako formaz, indartsu edukiz (bi horiek, forma eta edukia, banatzeko baimena dugun heinean).

Testuak agerian ditu euskara jasoaren bereizgarriak, hala nola *litekeen ahanztura*, *baimena dugun heinean* edo *indartsu* (artikurrik gabeko atributua), eta, horregatik, gerta liteke erregistro idatziarekin lotzea automatikoki. Ahoz erabiltzeko testua da, ordea. Horren froga da ideien kateatze zaluia, paperean bi edo hiru bider irakurtzea eskatzen duena baina belarririk bala baten doinua bezala sartzen dena. Testua aldeztatik eta idatziz prestatuko zenez gero, ondorioztatu behar da erregistro mistoari dagokiola.

Hizkuntza-aldaeren bereizgarriak zer diren argitzeko saiakerarekin jarraituta, alderantzizko adibidea ere jar daiteke, hau da, testuan zein aldaera erabili den ikertu beharrean, egoera jakin batean behar den hizkera zelan markatu azter daiteke. Demagun hitzun batek agur egiteko lau esamolde hauek ezagutzen dituela:

- Urte askotarako!
- Egunon!
- Ze berri?
- Ieup!

Kortesia hitz egin behar duen egoera batean, unibertsitateko errektorea aurkezten diotenean, esate baterako, *urte askotarako* esango du. Hainbesteko formaltasunik gabe, dendara sartzen denean, adibidez, *egun on* esango du. Aspaldi ikusi gabeko lehengusu bat agurtzeko, *zer berri?* galdetzea aukera dezake. Lagunekin tabernan elkartzten denean, berriz, *ieup* informala bota dezake.

Aditzarekin ere, antzeko ariketa bat planteatu daiteke. Demagun hitzuna lau esamolde hauek ezagutzen dituela eskaerak egiteko:

- Utziko zenidake lapitz gorria?
- Utziko didazu lapitz gorria?
- Utziko lapitz gorria?
- Utzi lapitz gorria.

Zerrendako esamoldeak formalenetik kolokialenera ordenatuta daude. Hortaz, herriko liburutegian hitzuna bere apunteetako esaldi garrantzitsu bat azpimarratu nahi bada, *utziko zenidake?* galdetuko dio, formaltasun osoz, mahaiaren bestaldeko gizon adindunari lapitz gorri baten eske. Gizonak utzi ezean, alboko gazte ezezagunari eska diezaioke, *utziko didazu?* itaunduz. Berritoki ere erantzuna ezezkoa bada, aulkitik altxatu, hiru mahai harago dagoen lagunarengana joan, eta *utziko?* galdetuko dio. Laguna ezetz esateko dagoela igarritik gero, erantzuteko astirik eman barik, *utzi* esanez moztuko dio.

Adibideetan ikusi bezala, hizkuntza-elementu asko izan daitezke hizkeren bereizgarriak, besteak beste, aditzak, artikulua, hitzak eta ideien antolamendua. Esan gabe doa gainerako hizkuntza-elementuak ere badirela hizkeren bereizgarriak. Labur esanda, hizkuntza-aldaerak ahoskeragatik, morfologiagatik, sintaxiagatik eta lexikoagatik desberdin daitezke.

1.3. LAGUN ARTEAN HIZKETAN

Euskara kolokialaren bereizgarriak azaltzeko saiakera honetan, hizkuntzaren lau atal klasikoak berrikusiko dira: ahoskera, morfologia, sintaxia eta lexikoa. Helburua ez da berrikuspen exhaustiboa egitea, baizik hizkuntza-baliabide batzuk ipintzea euskara batuan kolokialki aritzeko interesa duten pertsonen eskueran. Izan ere, lagunarteko euskarak zenbat-gura aldaera ditu. Adibide hau ForoCoches Interneteko forotik harturiko elkarrizketa erreal bat da (hiru solaskideen goitizenak moztuta):

9c: Udan jungo naiz alpeta...

MN: joeeeeeeee, eramaten nauzu zurekin¿?

9c: Nahibadezu, bai!

MN: jo, dirua izango banu. . . baina ez daukat ezta nire etxetik ateratzeko ere!!

9c: Bai, nire antzeko nabil ehh, pixkat ahorrau inbar... ta igual alare juteik ez, ea, kiniela tokatzen zaten! tokau ezkeo te inbito!

MN: valeeeee, ea niri euromilloia tokatzen zaidan!! hartuko dut gonbidapena dena den!

9c: Eiii, euromilloia zuri tokau ezkeo, zure kontua biajea eh!

MN: pentsatuko dut hori. . . elurretako bidaia bale, baina udakoa ez!

AW: Bueno, nitzat be engozue toki bat ez? jaja

Elkarrizketa horretan, nabarmena da euskara kolokial ezberdinak darabiltzatela, 9c eta AW euskalkian ari diren bitartean —bakoitza berean, gainera— MN batuan ari da eta. Hurrengo kapituluetan azaltzen dena kasu guztietarako da baliagarria baina, arretaren erdigunean, euskara batu kolokiala dago.